

SPOREN VAN ROMEINSE MILITAIREN ONDER DE POLITIEKAZERNE TE WOERDEN*

door J.E. Bogaers en J.K. Haalebos

Hoewel men reeds lange tijd vermoedt dat in het centrum van de huidige stad Woerden een Romeinse militaire nederzetting heeft gelegen — Lauri op de Tabula Peutingeriana? —, zijn daar tot voor kort betrekkelijk weinig archaeologica uit de Romeinse tijd aan het licht gekomen. Een gedeelte van deze vondsten is te danken aan het slechten van de stadswallen in de jaren na 1880. Twee kleine opgravingen zijn achtereenvolgens uitgevoerd in 1952 in de Hervormde kerk, en in 1954 bij het St.-Jozef-pensionaat aan het Groenendaal; daarbij is o.a. de aanwezigheid van een brandlaag uit de tijd van de opstand der Bataven (69-70 na Chr.) geconstateerd. Van de in het verleden geborgen voorwerpen trekken enige 4de-eeuwse munten de aandacht; de jongste is uit de tijd van Theodosius (379-395).

Nieuwe gegevens over de bewoning van Woerden in de Romeinse tijd zijn verkregen door een proefonderzoek dat de archeologische werkgroep van de Stichts-Hollandse Historische Vereniging in 1974 kon verrichten ten zuidwesten van de Hervormde kerk, onder het huis Hooge Woerd nr. 16. Hierbij kwam niet alleen veel ceramiek te voorschijn, die voornamelijk dateert uit de tweede helft van de 1ste eeuw, maar ook een fragment van een imbrex met een stuk van een stempel van de Legio I Minervia Antoniniana (212-222), en een vrijwel geheel te reconstrueren tegula met een retrograde stempel COH XV VOL. Andere dakpanstempels van de Cohors XV Voluntariorum zijn bekend uit de castella van de Meern en Zwammerdam. Verder komt de naam van deze afdeling Romeinse hulpstroepen nog voor op een tweetal bouwinscripties uit Leiden-Roomburg uit de jaren 196-198 en 200.

De voorgenomen aanleg van een z.g. schietkelder ten behoeve van het toekomstige politiebureau in de kazerne aan de Kruittorenweg te Woerden bood een uitermate gunstige gelegenheid voor een archeologisch onderzoek op een enigszins grotere schaal. Mede dank zij een subsidie van de provincie Zuid-Holland kon daar van 1 tot en met 24 april 1975 een opgraving worden gedaan. Deze heeft de aanvankelijke verwachtingen verre overtroffen.

Het terrein van de schietkelder (c. 12 x 30 m) bevindt zich aan de rand van de hoogte waarop de kern van Woerden is gebouwd. Het huidige oppervlak ligt hier op c. 1,60 m + N.A.P. en stijgt langzaam tot ongeveer 2,40 m + N.A.P. in de omgeving van de Hooge Woerd en de Hervormde kerk. De in 1952 onder de kerk aangetroffen brandlaag deed vermoeden dat dit ge-

Palen van een oeverversterking langs de Linschoten (?) in het onderste opgravingsvlak onder de schietkelder van de politiekazerne te Woerden. Foto C.A. Kalce, Utrecht

bouw, dat eertijds aan St.-Petrus was gewijd, binnen de grenzen van het veronderstelde Romeinse castellum zou staan. De afstand tot de kazerne is zo groot dat het er naar uit zag dat in de bouwput van de schietkelder de wal en gracht(en) van de vesting bestudeerd zouden kunnen worden, of eventueel daarbuiten gelegen overblijfselen van een burgerlijke nederzetting of vicus. Onmiddellijk na het begin van het onderzoek bleek echter dat we te doen hadden met de oever van een rivier. Onder een laag klei ter dikte van ongeveer 2 m, die minstens voor de helft reeds in de Romeinse tijd is opgebracht, lag een pakket bruin, veenachtig materiaal met veel stukken hout. Hiertussen waren de koppen van talrijke elzen palen zichtbaar, die enkele gedeeltelijk loodrecht op elkaar staande rijen vormden. Op sommige plaatsen lagen hiertegen resten van uit horizontale balken samengestelde vlonders. Het geheel herinnert aan oeverversterkingen, zoals die b.v. in Vechten en Zwammerdam zijn aangetroffen. In overeenstemming hiermee is een aantal zwaardere palen van twee steigers in het zuidelijke deel van de werkput; deze hebben vermoedelijk een insteekhaventje geflankeerd. In de profielen was in de nabijheid daarvan het begin van een rivierbedding te zien. Voorlopig is het niet duidelijk of het hierbij om de Linschoten gaat of om de Rijn of een zijtak daarvan. Boringen, onlangs verricht door de Rijks Geologische Dienst (H. Kok) langs de spoorbaan aan de zuidzijde van de Woerdense binnenstad, hebben opnieuw aangetoond dat de Linschoten hier oudtijds de Rijn met een e-norm (c. 1,5 km breed!) stroomgebied vanuit het zuiden naderde. In hoeverre deze bedding in de Romeinse tijd open heeft gelegen, is nog niet uit te maken. Het lijkt mogelijk dat de Linschoten zich in een latere fase door een verland gedeelte van zijn oorspronkelijke stroombed een nieuwe, smallere loop heeft gevormd; deze kan aan weerszijden van de Kromme Wetering zijn aangeboord en is wellicht te verbinden met de thans bij de politiekazerne aangetroffen oever.

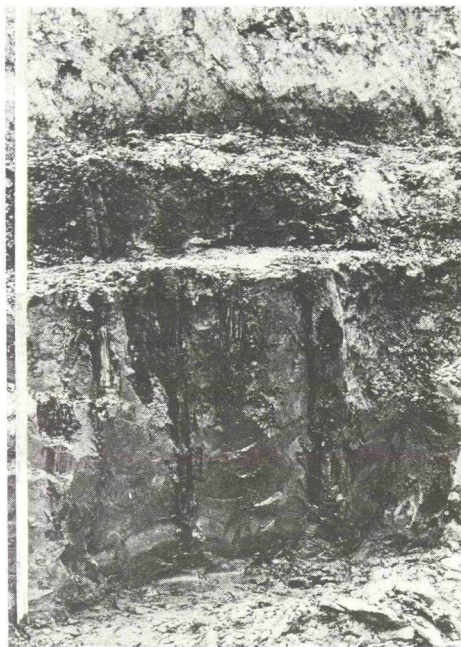
De bij het jongste onderzoek gedane vondsten hebben het vrijwel zeker gemaakt dat te Woerden een castellum van Romeinse hulptroepen heeft gelegen. Niet alleen zijn dakpanstempels aan het licht gekomen van de Cohors XV Voluntariorum, maar ook van de Exercitus Germanicus Inferior en van vexillarii van dit leger. Voor zover dit kon worden vastgesteld, zijn de stempels van de Cohors XV Vol. afkomstig uit de veenachtige laag of uit de grond vlak daarboven; die van de Ex. Ger. Inf. en Vex. Ex. Ger. zijn daarentegen aanzienlijk hoger aangetroffen. Tot de vondsten van militaire aard behoren verder een stuk van het bronzen beslag van de rand van een schild, kogels van baksteen en enkele graffiti, ingekrast op de onderzijde van de Zuidgallische borden van terra sigillata: 1 > (= centuria) MAX (fmi) [---, op een bord Dragendorff 15/17, waarschijnlijk vervaardigd voor 70 na Chr.; 2 > (= centuria) IVC (undi) GIILLI, op een Flavisch bord Drag. 18; 3. ---C] ONTVBII [RNIO(?) ---, op een Neronisch of vroeg-Flavisch bord Drag. 18.

Voor de datering is vooral de terra sigillata van belang. Op de meer dan 600 scherven van dit aardewerk, die voor het merendeel uit Zuidgallische ateliers afkomstig zijn, bevinden zich de volgende stempels (+: voor-Flavisch; X: voor-Flavisch of Flavisch; ongemerkt: Flavisch): ---] ABIT' (Drag. 24/25)+, OFA[LB]IN (?) (Drag. 27)x, OFAQVITAN (Drag. 18)+, OFAQVITAN (Drag. 27)+, [OFAQVI]TANI (Drag. 29)+, OFBASSN (Drag. 18)x, BAS (Drag. 27)x, OFBASSI (Drag. 18)+, OFBASSI (Drag. 18)x, OFBASSI.CO (Drag. 29)+, OFBASSI[COEL] (Drag. 29)x, OFCA (?) (Drag. 27)x, OF.CALVI (bord)x, OF.CALVI (Drag. 18)x, CALVI/ (Drag. 27)x, CALVI (?) (Drag. 27)x, OFCENS (Drag. 18), [OFC]ENS (Drag. 18), CNON (Drag. 27), <C> OSIRV (Drag. 18), EC[---]FE (Drag. 27), [O]F.FR[---] (bord), GERMAN (Drag. 27), OF.IN[---] (Drag. 18)+, OF.LAB.IO (bord)+, LICINIANO (Drag. 18)+, LOGIRNI[---] (Drag. 18)x, OFI.MACCAR (bord)+, MASCLI (Drag. 15/17)x, MO[---] (Drag. 27), MONTAN (Drag. 18)x, [OF]MVRAN (Drag. 18)+, OFNIGI (Drag. 18)x, OFPONTI (bord)x, OFRONICI (bord), OFRV[---] (Drag. 18)x, RVFI[NI]OF (Drag. 18)x, OFSEVER (Drag. 18)x, OFSEVERI (Drag. 29)x, OFVITA --- (Drag. 27).

Op Oostgallische sigillata, die in Woerden nogal zeldzaam is, zijn twee stempels aangetroffen: MARTIAFE (Drag. 27, uit Chémery-Faulquemont, ca. 110-140 na Chr.) en <I> VLIAN (Drag. 32, uit Rheinzabern, uit het einde van de 2de of de eerste helft van de 3de eeuw). Beide zijn afkomstig uit de ophogingslaag van klei.

De daaronder gelegen veenachtige laag moet ontstaan zijn in de tweede helft van de 1ste eeuw;

dit blijkt ook duidelijk uit de gevonden typen van terra sigillata. Slechts ongeveer 5% van de terra sigillata komt uit Oostgallische werkplaatsen (Faulquemont, Argonnen en Trier); geen van deze stukken is aangetroffen in de veenachtige laag. De beoordeling van de relatieve frequentie van de verschillende aardewerkvormen wordt bemoeilijkt door het feit dat deze zich – gezien de daarop voorkomende stempels – over een betrekkelijk lange periode uitstrekken. Typisch Claudische vormen zijn zeldzaam. Het grootste gedeelte van de terra sigillata stamt wel uit de tijd van Nero (54-68) en Vespasianus (69-79). De vorming van de veenachtige laag met de daarin gevonden scherven lijkt beëindigd te zijn tussen 80 en 90.

Een dwarsdoorsnede over enkele palen aan de zuidzijde van de schietkelder.
Direct boven de paalkoppen ligt de bruine veenachtige laag met vondsten uit de Romeinse tijd. Foto C.A. Kalee, Utrecht.

Het begin van de Romeinse (militaire) nederzetting te Woerden zou kunnen samenhangen met de reorganisatie van de grensverdediging door Corbulo in 47 na Chr. of kort daarna. Het boven de oeverversterking gelegen Romeinse ophogingspakket moet – gezien de daaruit afkomstige, overigens weinig talrijke vondsten – in de loop van de 2de of 3de eeuw zijn aangebracht. Tijdens het onderzoek konden ook enige duizenden dierenbeenderen worden geborgen, o.a. van runderen, paarden, varkens, schapen of geiten, honden reeën, vissen en gevogelte (determ. J.R.A. M.Thijssen). De aangetroffen zaden (determ. J.P. Pals) zijn deels afkomstig van planten die wel ter plaatse langs de rivieroever gegroeid zullen hebben, deels ook van een soort biezen (*Juncus gerardii*), die in grote hoeveelheden uit een zoutrijker milieu moeten zijn aangevoerd. Tot het menu van de soldaten die in de Romeinse tijd te Woerden gelegerd waren, behoorden o.a. koriander, papaverzaad en vijgen

Litteratuur

J.F. Bogaers en C.B. Rüger (ed.), *Der Niedergermanische Limes*, Köln-Bonn 1974, 53-54.

P.C. Beunder, *De Romeinse (militaire) bewoning van Woerden komt in het licht*, Westerheem, 24 (1975), 100-110.

* Dit artikel verscheen eerder onder een andere titel en zonder afbeeldingen in het Bulletin van de K.N.O.B., november 1975.